Højskolen og den folkelige sangtradition ca. 1840–1910

I. *Indledning* 21

II. *Folkesang – skolesang i århundredets første halvdel* 22

III. *Højskolesang* 25

IV. *Den folkelige sangs textrepertoire*
- Sange fra århundredets første halvdel 29
- Det nye i tiden: Norden 30
  - Skud på den nationalistiske gren, før 1864 31
  - Folkeviserenæssancen 31
- Grundtvig 32
- Efter 1864 37
- Holdning til samtidens litteratur 38

V. *Melodisituationen*
- Meloditraditionen dannes 38
- Tradition og stil 40
- Stilhistorisk oversigt: Kunstsang 42
  - Folkevise 43
  - Schulz 43
  - Rytmisk markerede sange 43
  - Indflydelse fra det øvrige Norden 44
  - Blandingsprodukter 45
- 1800-tallets komponister i folkelige sangbøger (skema) 46

VI. *Forholdet til folkeskolen* 47

VII. *Afslutning* 50

Højskolen og den folkelige sangtradition ca. 1840–1910

Af Kirsten Byberg

Årbogen har flere gange behandlet sangundervisningen og sangtraditionen. I denne afhandling, der er skrevet af Kirsten Byberg, lektor ved Musikvidenskabeligt Institut ved Aarhus Universitet, samles interessen om folkehøjskolen og dennes forbindelse med den folkelige sangtradition. Afhandlingen belyser, hvordan forskellige normer og normskabere, f. eks. sangbøger, påvirkede »de i befolkningen frit voksende kræfter« i perioden ca. 1840–1910.

Emnet for denne undersøgelse er den *sangtradition* der i løbet af det 19. århundredes anden halvdel skabtes inden for den grundtvigske oplysningsbevægelse, og som ikke mindst gennem sin rolle i højskolernes daglige liv tildannedes som et af århundredets særprægede kulturfænomener. Den benævnes med en etikette som i dette århundrede har vundet sanghistorisk hævd: *den folkelige sang*. Begrebet »sangtradition« omfatter her for det første sangens sociale funktion i det miljø hvor den dyrkedes: en enhed af tekst, melodi, udførelse og den enkeltes og kollektivets oplevelse af fællessangssituationen, og for det andet et repertoire af enkeltsange, hvis tekst og melodi lader sig behandle adskilt, idet der i den omhandlede periode kun i nogen grad er tale om fast sammenvoksede enheder. Dette repertoire vil blive betragtet i en bredere kulturhistorisk sammenhæng. Der lægges særlig vægt på den del af stoffet der efterhånden optages og bevares i væsentlige sangbøger, specielt de store samlinger fra århundredets slutning: Bek og Laursens Højskolesangbog (1888–1920) og Sangbog udgivet af foreningen for højskoler og landbrugsskoler (1894 og fremefter) med de tilhørende melodiudgaver. Som bilag bringes en kronologisk sangbogfortegnelse, s. 50 f. Angående de enkelte sangbøgers historie henvises til Karl Clausen: Dansk folkesang gennem 150 år (i det følgende DFS), et værk som enhver dansk sanghistorisk afhandling må stå i gæld til. Andre sanghistoriske artikler som den nærværende har umiddelbar berøring med findes i Årbog for Dansk Skolehistorie 1970 (Karl Clausen: Sangen mellem krigene) og 1971 (Knud Arnfred: Sang bliver skolefag).

Tidsrammen 1840–1910 afgrænser ret nøje den folkelige sangs æra som et udtryk for 1800-tallets politiske, kulturelle og musikalske strømninger: Før 1838 eksisterede den grundtvigske fællessang ikke, og efter 1910 satte Laub-generationen, bl. a. gennem udgivelsen af Folkehøjskolens melodibog 1922 og 1940, sit musikalske og ideologiske stempel på stoffet.

Der foregik perioden igennem en vekselvirkning mellem højskolens og folkeskolens sang. I det indledende afsnit omtales skolesangens forhold til folkesangen før højskolernes tid; i sidste afsnit gøres rede for de hovedlinier der i århundredets sidste halvdel forbandt de to sangtraditioner.

Sangbøgerne er denne undersøgelses vigtigste kilder. Enhver sangbog afspejler såvel redaktørens smag og program som traditionen på udgivelsestidspunktet, hvadenten redaktøren forholder sig positivt eller negativt til denne. I den udstrækning sangbogen vinder udbredelse kommer den selv til at blive normskabende, og redaktørens program er derigennem med til at præge traditionens udvikling. Det redaktionelle program for en normskabende sangbog er en centraldirigerende[1] faktor i lighed med f. eks. ministerielle bekendtgørelser om skolesangsrepertoire eller en bestemt etableret komponists eller digters altdominerende indflydelse. Opklaringen af sådanne faktorers relative indflydelse over for de i befolkningen frit voksende kræfter (f. eks. åndelig visesang eller skæmtevisetradition) er et væsentligt problem. Den følgende undersøgelse er ment som et bidrag til dets løsning.

Folkesang – skolesang i århundredets første halvdel.

Gennem århundredets første halvdel hvilede folkeskolens indre forhold stort set på 1814-lovenes ideologiske fundament: den tyskpåvirkede humanisme. Fra 1830'erne sporedes dog visse konsekvenser af tidens nationale og folkelige rørelser, dels i den skærpede kritik af navnlig historie- og modersmålsundervisningen, dels i en karakteristisk tilvækst af »folkeligt« stof (eventyr osv.) i lærebøgerne. Også inden for skolesangen viser årene ca. 1830–50 en drejning mod nationalisme og folkelighed, der vel at mærke ytrer sig som en tilvækst til og modifikation af oplysningstidens repertoire og ideologi, ikke som et brud eller en nyskabelse.

Skolesangen havde siden Schulz været nært knyttet til hovedstadens

professionelle musikliv: kirkesangens placering i skolesangsrepertoiret var givet, og den verdslige skolesang havde adskillige komponisters bevågenhed (Weyse, Rung, Berggreen, Gebauer). Desuden havde faget, som de øvrige skolefag, været genstand for tidens vekslende pædagogisk-metodiske bestræbelser. Hovedformålet med de fleste skolesangbøger fra denne periode – kunstsangsprægede eller overvejende pædagogisk anlagte – var: forbedring af skolesangens *musikalske* niveau.

Skolesangen var fra begyndelsen af 1800-tallet også forbundet med »folkesangen« (jfr. Lütkens Huus- og Skolesangbog); imidlertid var folkesangs*begrebet* både på tekst- og melodisiden for Schulz, Zinck og oplysningstidens danske litterater overvejende en pædagogisk ambition. Repertoiret var i høj grad udtryk for et litterært program (musikalsk dog med forbindelse til nyere tysk folkemelodi, Schulz' Volkston) og det ædle formål var ikke blot indførelsen af gode opbyggelige sange, men også fortrængningen af den slette, fordærvelige almuesang (skillingsviser, skæmteviser). Et sådant litterært-pædagogisk program, der overså eller undervurderede den eksisterende kulturkløft, ville næppe selv under gunstigere åndelige og materielle kår have kunnet realiseres. I periodens løb nuanceredes synet på almuekulturen, hvilket bl. a. førte til divergerende meninger om *hvor* tolerant man kunne være, og på hvilket niveau man burde starte det folkepædagogiske arbejde. Kendetegnende for situationen lige før 1840 er udgivelsen af Trykkefrihedsselskabets sangbog ved H. Hertz (1836) og C. Molbechs kritik af denne sangbogs urealistisk »smagfulde« indhold (se DFS s. 112), – selvom Molbechs skarpsyn nok er enestående. Almindelig er derimod den større respekt for almuens selvvalgte kulturelle udtryksformer, der kan ses som et led i den voksende nationale selvbevidsthed.

Efter Lütken løsnedes den nære forbindelse mellem folke- og skolesang noget. De to skelsættende udgivelser til henholdsvis folkeligt brug og skolebrug, der påbegyndtes i 30'erne, viser en karakteristisk forskel: Hertz' sangbog er en tekstsamling med et tillæg af enstemmige melodier, visende frem til den type folkelig sangbog der blev gængs efter 1840, mens A. P. Berggreens flerstemmige Sange til Skolebrug stiler mod et hidtil uhørt musikalsk niveau.[2] Derimod er der vide overensstemmelser i repertoire og formål. (Om Hertz' sangbog se DFS s. 104–111).

Hovedformålet med Berggreens samlede udgivervirksomhed (foruden skolesangsværket først og fremmest Melodier til . . . fædrelandshistori-

183 H. S. M. 555. **184.** H. S. M. 379 **185.** H. S. M. 381.
186. H. S. M. 387. **187.** H. S. M. 390.
188. H. S. M. 478 II og 8. **189** H. S. M. 380.
190. H. S. M. 389. **191.** H. S. M. 401. **192.** H. S. M. 484.
193. H. S. M. 424. **194** H. S. M. 425. **195.** H. S. M. 419.
196. H. S. M. 421. **197.** H. S. M 230 **198.** H. S. M 424.
199. H. S. M. 4 5. **200.** H. S. M. 229. **201.** H. S. M. 32 II.
202. H. S. M. 4 3. **203.** H. S. M. 411 II. **204.** H. S. M. 434.
205 H. S. M. 144.

Livligt. S. A. E. Hagen.

206.

Skyd frem, Skov-mær-ke frisk og prud; hæng,

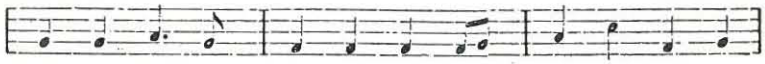

Pil, din uld-ne Van-te ud! Kom Kuk-ker, Lær-ke,

syng: Vi har alt For-aar sidst i Fe-bru-ar!

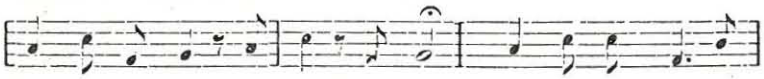

Jeg syn-ger med: Kuk-kuk, kvi-vit! Kom, kæ-re Sol kom

ritard.

saa-dan tit, kom, kæ-re Sol—, kom saa-dan tit!

Meget hurtigt. H. Nutzhorn.

207.

Der er saa travlt i Sko-ven for-

ske Digte og den 11 bind store folkeviseudgave) er ét: den danske folkesangs forbedring. Men i hvilken forstand?

Berggreen var – gennem Weyse – en trofast Schulz-discipel; hans musikalske smag var noget konservativ, hans tekstkrav måske puritanske – den nye fjende var tidens iørefaldende syngespilviser og operaarier. Dette opsatte Berggreen i skikkelse af et pædagogisk program af etisk tilsnit: til folket og ikke mindst i skolen krævedes *passelige* sange, hørende under idékredsen Gud, naturen og fædrelandet. Her prioriteredes sangenes evne til at »vække og vedligeholde patriotiske Følelser hos Folket« (Indledning til Melodier til . . . fædrelandshistoriske Digte) meget højt og sammenvævedes med Berggreens forestillinger om poetisk og *musikalsk* passelighed. I hans program (citeret DFS s. 120) blev både »kæmpevisen« og Schulz' – oprindelige tyske – Volkstonstil opstillet som forbilleder for en ny, national folkesang. Berggreen var i højere grad end tidens andre skolesangbogsudgivere tekstorienteret og folkeligt orienteret; men hans rodfæstethed i en finkulturel æstetisk-musikalsk tradition satte ham i et vist modsætningsforhold til den grundtvigske folkelige sang, og – med andre implikationer – til tidens eneste og fremragende musikalske folklorist, Evald Tang Kristensen.

Højskolesang.

Den grundtvigske højskole er socialt såvel som ideologisk et produkt af samspillet mellem to befolkningsgrupper: grundtvigsk vakte akademikere (teologer) og åndeligt vakte bønder, specielt den nye, ret velhavende gårdejerstand hvorfra hovedparten af højskolens elever rekrutteredes. Vigtige træk i højskolernes ydre livsform og i den kristelige vækkelses placering har – især gennem Christen Kold – rod i bondekultur og gudelig lægmandsbevægelse; andre, først og fremmest

---

Folkeskolens og højskolens sangrepertoire nærmede sig efter århundredskiftet hinanden. N. Johan Laursen og Niels Vad er mest kendt som medudgivere af hhv. den første højskolesangbog (den såkaldte Mellerupbog) og melodisamlingen til den; men de udgav også »Melodier til Skolesangbogen« (1903), hvoraf her er gengivet en side. Bogen er kun af beskedent format: for talrige melodiers vedkommende henvises blot til Højskolens Melodibog, som altså forudsattes bekendt i skolerne! Det øvrige repertoire – det særegne for skolesangbogen – består især af natursange, børnesange og kanons (jfr. s. 49).

det historisk-poetiske indhold i forkyndelsen, bygger på Grundtvigs tanker, fortolket og formidlet gennem hans disciple. Den sang der fra begyndelsen knyttedes til den grundtvigske oplysningsbevægelse, opstod i akademiske hovedstadskredse (DFS s. 146 ff.) og spredtes derfra til landet, men den faldt ikke i uberedt jord. Den var fra sin »fødsel« i 1838 en fællessang, en enstemmig korsang uden musikalske ambitioner; dens forudsætning var Grundtvigs egen digtning og hans tanker om folkelighedens vækst gennem sangen.[3]

Hovedtrækkene i den proces hvorigennem sangen spredtes skal her kort ridses op:

I kredsen omkring Grundtvig befandt sig adskillige sanginteresserede teologer: Fr. Barfod, P. O. Boisen, P. A. og Ferd. Fenger, L. C. Hagen, P. Rørdam m. fl., der på forskellig vis kom til at tjene som *forsangere* for den grundtvigske sang, gennem sangbogsudgivelser (Hagen, Boisen), skolearbejde (Boisen, Rørdam), eller ved direkte kontakt med landbefolkningen (Rørdams virksomhed i Mern).[4] Sangen indførtes allerede fra 1840 i de Danske Samfund. Ingen af disse mænd havde musikalsk uddannelse; i lighed med menigheden i Vartov fandt man sig i begyndelsen til rette med en nødtørftig melodisituation, sangglæden og udbredelsen af Grundtvigs digte var det væsentlige.

De vakte miljøer på landet hvor den grundtvigske bevægelse især slog an var sangvante, eller i det mindste – gennem lægmandsbevægelsen – motiverede for fællessang uden for salmebogens repertoire.

Under treårskrigen fik sangen et opsving, der løftede hele nationen.

I 1850'ernes højskoler, der i regelen var opstået ved initiativ fra bonde- eller lærerkredse, blev sangen et vigtigt led i det materielt set primitive fællesliv. Undertiden klarede man sig helt uden bøger, men man har kunnet bygge på et kendskab til ældre og nyere folkeviser, hvis melodier desuden kunne bruges til nye Grundtvig-tekster. Også i Kolds skoler fik sangen plads, og dens status som *vækkende* faktor førtes hermed videre i friskole og højskole.

Omkring 1860 blev de fleste medlemmer af gruppen Lille Theologicum i København: de unge teologer Ernst Trier, Ludvig Schrøder, Heinrich Nutzhorn, Jens Nørregaard og Christopher Baagø, »omvendt« til grundtvigianismen, og de blev Grundtvigs personlige venner. De fulgte alle oplysningssagens kald, trak i vadmel og blev ledende højskolefolk i den store periode. I halvfjerdserne blev de alle sangbogsudgivere.

Akademikernes omplantning til de landlige miljøer foregik ikke smertefrit; familien Trier vænnede sig kun med besvær til den simple livsform der efter Kolds mønster ansås for den rette på en højskole; andre måtte give op. Kulturkløften – i indre og ydre forstand – blev vel aldrig helt overvundet, men der skabtes dog inden for højskolebevægelsen (den grundtvigske, som efter 1864 blev den herskende) en vis grad af enhed i livssyn og livsmønster. Socialt kom gårdejere og akademikere århundredet igennem til at udgøre kernen i højskolemiljøet – med vigtige forbindelser til lærerne. Mod århundredets slutning kom husmandssønnerne med, og især på Askov blev klientellet efterhånden blandet; men den sociale bredde der lå i Grundtvigs oprindelige Sorøtanke, nåedes ikke.

Fællessangens anvendelse i højskolens daglige liv understreger dens funktion som *stemningsskabende* faktor og socialt samlingsobjekt: man holdt morgensang og aftensang, man sang før foredragene, i gymnastiktimerne, på skovture o. s. v. Sangen var *tjenende*[5] i forhold til det egentlige: foredraget (Grundtvigs hovedidé om samtaler som grundlæggende undervisningsform realiseredes først sent). Den typiske højskolesang var enstemmig og uakkompagneret. (Askov indtog her en særstilling ved gennem Nutzhorn og de musikalske familier Schrøder og Appel at opdyrke et egentligt musikliv som omfattede korsang og kammermusikudøvelse). Den unddrager sig vurdering som æstetisk-musikalsk præstation, men kan ligesom visse former for menighedssang vurderes efter sin stemningsskabende og vækkende kraft.

Her melder sig spørgsmålene om sangens *accept,* for det første: hvordan virkede denne sang ud over den aktuelle situation, – hvad tog højskolens elever »med sig hjem«? For det andet: hvordan og i hvilken udstrækning tilegnede man sig sangene?

Det første spørgsmål kan besvares nogenlunde generelt: i mange tilfælde en sangbog, en sangbegejstring og en vane, som man kunne viderebringe til sit hjemlige miljø. Desuden et fond af sangtekster, enkelte vers og brokker, som klæbede til hukommelsen. Endelig sangenes melodier, i individuel tilpasning (omsyngningsproblemet omtales senere).

Spørgsmålet om tilegnelsen kan naturligvis ikke besvares generelt, men det er en almindelig erfaring at navnlig børn og unge mennesker »tilegner sig« vers uden nødvendigvis at forstå deres dybere mening, ifald der er en sådan. Heri ligger at poesi der benytter jævne ord og mund-

rette sætninger (f. eks. Kaalunds På det jævne) kan påregne en højere umiddelbar forståelsesgrad end kompliceret, billedrig poesi (f. eks. Grundtvigs Fæderneland ved den bølgende strand), hvis vej til sindet går ad dunkle kanaler. Ganske uanset forståelsesgraden lever digterens ord imidlertid deres liv i bevidstheden og bidrager til et menneskes åndelige ballast. (Kraftpædagogiske udlægninger af sange (som f. eks. Carl Langballe: Folkesangen i Danmark (1944) er formentlig en ret sen foreteelse i højskolekredse). De folkelige sange har fungeret som *bærere af den nye folkeligheds ideer* fra deres udgangspunkt (de folkeligt vakte digtere) til forbrugerne, populationen i denne ideologis kulturmønster (de åndeligt vakte folk). Den *pædagogiske proces* hvorigennem denne påvirkning fandt sted ligger i sagens og sangens natur, og der er i den henseende ikke forskel på Berggreens erklærede formål med sine skolesange (Forerindring til 4. skolesangshefte):

»... jeg har søgt, i Følge Børnenes store Modtagelighed for Indtrykket af det Fædrelandske og Religiøse, ved didhørende Sange af hæve deres Sind og Tanke«

– og sangens virkning på højskolen (J. L. Emborg, Højskolebladet 1908):

»Den folkelige Sangs gode Betydning ligger væsentlig deri, at den enkelte, idet han af Hjertet deltager i Sangen, ligesom gør de gode og smukke Ord og Toner til sine egne; han bringes gennem Sangen til at udtrykke gode Tanker, Følelser og rene Stemninger, som han ellers ikke under den daglige Færd vover at bevæge sine Læber til ...«

Blot er idékredsen forskellig.

Fra 1890'erne rettedes kritik mod højskolesangen fra bevægelsens egen side. Det gjaldt først og fremmest *sangen som den lød,* – »hverken kønt eller i Takt eller rigtigt« (Vilh. Malling, Højskolebladet 1896). Omsyngningsproblemet (en eftertids »neutrale« betegnelse) blev især trukket frem; kernen i det var at melodierne i regelen lærtes pr. gehør, og at hverken forsangere eller forsamlinger bekymrede sig meget om nodetrohed. Nogen samlet melodiudgave fandtes heller ikke før 1890. Nutzhorn taler i forordet til sin melodisamling fra 1904 om

»forvanskninger«, – et hovedformål med hans samling var netop at komme dem til livs.

Man begyndte at beklage fraværet af en egentlig sangundervisning på højskolerne (se følgende artikler i Højskolebladet: J. Borup 1897, Er. Br. K. 1903, N. Vad 1907, J. Aarsbo 1907 og 1908, J. L. Emborg 1908). Gennemgående ønskede man dog at bevare den enstemmige korsang som højskolens musikalske udtryksform. Fra flere sider pegedes på seminarium og folkeskole som de værksteder hvorfra det folkesangspædagogiske arbejde skulle udgå.

Kritikken gik imidlertid også i retning af at konstatere manglende sangbegejstring i forsamlinger og på højskoler (N. Vad m. fl.). J. Aarsbo tilskrev fænomenet »de senere Aars økonomiske Opgang og politiske Medbør med tilhørende hastigt indtraadte Hviletilstand i den store Del af vort Folk« (ibid. 1907). Aarsbo er her talsmand for tanken om det »ydre pres« som fremmer den folkeligt-nationale aktivitet, en teori som hidtil ikke er modbevist. Under alle omstændigheder var denne tid, hvor højskolesangens kunstneriske gehalt blev taget op til besindelse, inden for højskoleverdenen præget af sikre, gode forhold. Samtidig var det musikalske tidehverv i anmarch, indvarslet af Th. Laub (Om kirkesangen, 1887). De stridigheder, som på kirkesangens gebet havde huseret i hele århundredets anden halvdel, trængte nu ind på den folkelige sangs område, der således fik slutspurten med. Thorv. Aagaard berører for første gang det rent musikalske begreb *folkelig stil* (Højskolebladet 1908), idet han angriber hele det 19. århundredes meloditradition (kunstsangene for svære, amatørkomponisternes melodier for »tarvelige«) og anviser nye veje efter Laubs forbillede.

Hermed er signalet givet til den folkelige sangs anden epoke, den musikalsk bevidste, som det falder uden for de nærværende rammer at behandle.

Den folkelige sangs tekstrepertoire.

Sange fra århundredets første halvdel.

Kun få af oplysningstidens sange overlever i det folkelige reportoire: enkelte syngespilviser (Thaarup/Schulz) og følsomhedssange (Baggesen). Fra klubviserne arves hovedsagelig melodier og det fireliniede versemål som Grundtvig ofte benytter. Men især to *sangtyper* som har

rod i oplysningstiden tiltager i kvantitet og betydning: fædrelandssang og historiske minde- og hæderssang. Begge ændrer karakter fra 1820-erne under indflydelse af gryende nationalisme og litterær romantik, og får hos Grundtvig et udvidet sigte som understreger deres samhørighed med folkeoplysningsbevægelsen.

Bølgen af fædrelands- eller »national«-sange o. 1820, eksemplificeret ved konkurrencen i 1819 med det famøse udfald,[6] havde rod i mere nøgterne, humanistisk prægede overvejelser om sådanne sanges gavnlige funktion (in casu blandt de danske hjælpetropper i Frankrig, men endvidere for folket som helhed); sangene skulle »tolke de hellige Følelser, Ønsker og Forhaabninger, der opfylder hver Dannemands Bryst, og ved kraftfuld indtagende Musik hæve det rørte Hjerte til endnu højere Begejstring«.[7] Sange af denne type (J. M. Jessens Dannemark, Dannemark, Jetsmarks Duftende enge og kornrige vange, Wilsters Hvor Bølgen larmer) findes endnu i det 20. århundrede i folkeskolens sangbøger, men fra 1870 ikke mere i folkelige sangbøger. Omtrent samtidig (fra 1820'erne) kommer romantikkens første levedygtige fædrelandssange som tolker digterens personlige fædrelandsfølelse: H. C. Andersens I Danmark er jeg født, Poul Møllers Rosen blusser, Grundtvigs Langt højere bjerge, Oehlenschlägers Underlige aftenlufte. En officiel nationalsang fik man ikke før Der er et yndigt Land (skrevet 1723) omkring 1840 vandt plads som sådan. Nærmest kom L. Kocks gamle Danmark, dejligst vang og vænge, der har spillet en betydelig rolle i den folkelige sang,[8] – den var samlingsmærke for folketoget til Christiansborg 1848 og blev forlæg for digte af Grundtvig og Ploug.

Af guldalderens upolitiske, lyriske digtning er en del blevet folkelig sang. Det er folkevise-pasticher, idyller, naturlyrik og viser, som findes spredt i de folkelige sangbøger og som i øvrigt er rigere repræsenteret i skolesangsrepertoiret.

Det nye i tiden.

Norden. Den skandinavistiske bevægelse har tilført den danske sanglitteratur en række sange der indeholder visioner om Nordens enhed og de skandinaviske folks forbrødring, og en fast kerne af nationalsange fra de øvrige nordiske lande. Begge kategorier forekommer omtrent lige så hyppigt i skolesangsrepertoiret som i højskolesangsreper-

toiret. Højskolens nordiske orientering er akademikeres værk, især formidlet gennem de »studenterdigtere« der havde tilknytning til højskolen: Ploug, Richardt og Hostrup. Inden for nordiske studenterkredse dyrkedes især den 4-stemmige mandskorsang, der har formidlet bl. a. svensk stof til den danske skolesang og folkelige sang. Også et antal folkesange og viser på andre nordiske sprog kom ind i højskolens sangbøger. Særlig nært var forholdet til norsk digtning, hvor Bjørnson – trods ideologisk kætteri fra 1870'erne – blev taget til hjerte som den førende danske folkelige sanger efter Grundtvig, og adskillige af hans digte fik danske melodier.

Skud på den nationalistiske gren, før 1864. Et udvalg af Ingemanns Holger Danske-cyklus fra 1837 blev folkelige sange (i Boisens Nye og gamle Viser 1849 ff. har flere fået angivet folkemelodi; visse af Gades melodier fra 1863 angives i FHS; – om kunstsangsproblemet se i øvrigt s. 42). Begrebet *folkeånden* som digtene skal udtrykke og være udtryk for, rummer flere af den nationale romantiks karakteristiske elementer: et nostalgisk historiesyn, en folkevise*tone,* og forestillingen om den vågnende danskhed. Digtenes folkelige betydning ligger dog nok mest i deres kvalitet som meget sangbar poesi; i praksis blev det ydre begivenheder, junigrundloven og krigsudbruddet i 1848, der vakte »ånden«, – og danskhedsbegrebet fik nyt indhold med uoverskuelig rækkevidde.

Treårskrigens sange, hvoraf en del danner grundstammen i Boisens sangbog, var for hele folket. Kun få blev stående i det folkelige repertoire efter 1864: Dengang jeg drog af sted (P. Faber/J. O. E. Horneman), Påskeklokken (Ploug/fær. folkemel.), Slumrer sødt i Slesvigs jord (H. P. Holst/J. P. E. Hartmann), Det var en sommermorgen (Grundtvig/Heise). Hovedparten af døgnets udtryk for »ånden« er borte.

Folkeviserenæssancen. Romantikkens genopdagelse af folkevisen som national kulturværdi fik først og fremmest konsekvenser for indsamlings- og forskningsarbejdet, der med Svend Grundtvigs initiativer i 1840'erne gik ind i en stor og rig periode. Dertil kom folkevisens betydning som inspirationskilde og stilrekvisit for den musikalske og litterære romantik. En fast kerne af ældre og nyere viser fik plads i de folkelige sangbøger allerede fra 1836 (Hertz' sangbog) og hertil kom

en række *pasticher* af Heiberg, Hertz, Ingemann, Grundtvig og andre. Omtrent samtidig indførtes dette stof i folkeskolens repertoire med Berggreens skolesangshefter. Pasticherne blev sunget til gamle folkemelodier eller nykomponerede pasticher; nye tekster kunne få tildelt eksisterende folkemelodier (jfr. s. 26 og 43) og nye melodier blev skrevet til gamle visetekster. Denne nære tilknytning til kunstmusik og litteratur er symptomatisk for folkeviserenæssancens karakter af en i det væsentlige centraldirigeret strømning. En af drivkræfterne bag både Svend Grundtvigs, Berggreens og Evald Tang Kristensens udgivelsesvirksomhed var drømmen om at genføde de gamle ord og toner på hele folkets læber, en drøm som ikke gik i opfyldelse.

I højskolekredse er viserne formentlig blevet sunget og accepteret med lige så stor glæde som det øvrige folkelige sangstof blev det, men der synes kun at eksistere en spinkel *direkte* forbindelse mellem en eventuel almuetradition i det oprindelige landmiljø og de store sangbøgers indhold af folkeviser. For meloditraditionen fik folks almindelige visekendskab mere vidtrækkende betydning (s. 43). Den mindre høviske del af visetraditionen fandt lige så lidt hjemsted under det kristeligt-folkelige tag som i den dannede borgerkultur og har først i vore dage fundet accept uden for almuetraditionen.

Grundtvig.

Den folkelige sang skylder ikke blot N. F. S. Grundtvig sin fødsel og teoretiske forudsætning, men hans digte udgør i FHS' første udgaver godt 1/3 af det samlede repertoire. Det er gendigtninger af udenlandsk salmestof, bearbejdelser af ældre danske salmer og – for størstedelen – originale digte. Grundtvigs salmer og historiske og bibelhistoriske sange dominerer helt de pågældende afsnit af sangbøgerne ligesom de udgør tyngdepunktet i hans versproduktion. Hans sange lader sig i øvrigt vanskeligere end andres inddele i emnegrupper, selvom visse af dem knytter sig til en eksisterende sangtradition (historisk mindesang, fædrelandssang) og andre skaber en ny tradition (sange om folkeoplysning, friskole og højskole). Den følgende oversigt skal da heller ikke opfattes for håndfast; den skal vise de hovedområder inden for hvilke FHS-materialets Grundtvig-sange hovedsagelig falder, givet i en rækkefølge der tillige antyder de almindeligste tilfælde af overgange og muligheder for dobbeltplacering (dette har været et praktisk problem for

skiftende tiders sangbogsredaktioner, som har løst det vidt forskelligt): egentlig salme – bibelhistorisk sang – historisk mindedigt – mytologisk digt – folkevisepastiche – fædrelandssang – sang om folkelighed og frihed – sang om oplysning og skole – morgensang (– egentlig salme etc.)

Endelig lader visse Grundtvig-sange sig ikke placere i nogen bestemt gruppe, eller snarere i omtrent alle grupper på én gang; de samler en række af de centrale begreber i digterens fremtidssyn (f. eks. Folkeligt skal alt nu være).

I sangbøgerne fremtræder Grundtvigs digte oftest i tillempet form, men bearbejdningen er i de fleste tilfælde foretaget af de første generationer af sangbogsudgivere (Boisen, Trier, Schrøder, Nutzhorn, Nørregaard, Baagø) som kunne rådføre sig med Grundtvig selv om sagen. Et kendt eksempel på dette samarbejde er det uddrag af Åbent brev til mine børn, som ved Triers mellemkomst blev til sangen Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord.

I det følgende omtales kort dels sangtyper og dels begreber som er væsentlige hos Grundtvig; det egentlige salmestof er dog ikke behandlet – her henvises til salmehistorie og litteraturhistorie.[9]

De historiske salmer og sange. I de tidlige FHS-udgaver er de bibelhistoriske og historiske tekster bragt sammen i ét afsnit (»Historiske sange«). For de grundtvigske sanges vedkommende må dette siges at være rimeligt; deres tonefald er det samme, og de er affødt af den samme pædagogiske idé. Sangene skulle være en vigtig del af undervisningen i bibelhistorie og i Danmarks- og verdenshistorie, og de skulle ifølge Grundtvigs intentioner både *læres* og synges. Sanghistorisk set er deres placering derimod forskellig.

De rent episke bibelhistoriske digte er ligesom en stor del af Grundtvigs egentlige salmer et resultat af hans indsats for at genføde den »historisk-kristelige« sang i dansk salmelitteratur. Hans eget første bidrag, De hellige tre konger, kom i K. L. Rahbeks tidsskrift Sandsigeren 1811, sammen med et manende forord hvori Grundtvig fordømte rationalisternes og den Evangelisk-christelige Psalmebogs forstødning af de ældre historiske salmer. Kampen for at få indført en ny salmebog trak ud i årtier. I mellemtiden fremkom uforvanskede genoptryk af Kingos og Brorsons salmer (dog med Grundtvigs »nænsomme«[10] æn-

dringer) sammen med nye historiske salmer af bl. a. Grundtvig, Ingemann og C. J. Brandt i særlige samlinger beregnet for børneskolen: L. C. Hagens Historiske Psalmer og Riim til Børnelærdom (1832) og P. O. Boisens Bibelske og kirkehistoriske Psalmer og Sange (1853). I 1870 samlede Grundtvig selv sine sange i Sang-Værk til den danske Kirke-Skole. Det konstateres i forordet til Boisens samling at Hagens bog allerede på det tidspunkt havde »virket til Velsignelse i Skoler trindt om i Landet«. I hovedstaden fik sangene – og de grundtvigske skoletanker overhovedet – først indgang i skolen for asylbørn hvor bl. a. P. Rørdam var lærer, og Dronning Caroline Amalies Asylskole (oprettet 1841), hvor P. O. Boisen var medbestyrer. Da Rørdam i 1844 blev vraget som Københavns skoledirektør, var der foreløbig sat bom for både skoletankernes og sangenes videre udbredelse i hovedstaden. Sangene fandt da først og fremmest anvendelse i friskolerne, og indførelsen i skolesangsrepertoiret blev en mere langsommelig proces. I højskolens sangbøger: Triers Sange for den kristelige folke-skole (1874), Bek og Laursen (1888) og FHS[11] fik o. 40 bibelhistoriske sange plads.

Splittelsen i den vakte bevægelse, som kulminerede i 1860'erne med dannelsen af Indre Mission, kom også til at adskille den åndelige sang i to sfærer. Højskolens sangbøger medtager således ingen åndelige viser fra den gudelige lægmandsbevægelse, og hvad mere er, Brorson er meget sparsomt repræsenteret: 1 nr. i Triers sangbog, 2 i Bek og Laursen, 1 i FHS' 2. udgave. Han bliver Indre Missions salmist. Et enligtstående minde om den fælles, pietetisk prægede fortid er C. J. Brandts to oversættelser fra Sankeys engelske samlinger: Sig mig den gamle sage, og En vej eller anden (første gang i Dansk Kirketidende 1875); de optages i Bek og Laursen og FHS.

Grundtvig giver i fortalen til Krønike-Riim til Børne-Lærdom (1828) en kortfattet anvisning på en ny og særpræget verdenshistorieundervisning, hvor *livlighed* er hovedsagen, og slutter:

> »Hermed skulde (Fædrelands-Historien uskadt, der bør behandles som en egen Sag) *den* universal-historiske Cyklus sluttes, som jeg vilde fordre giennemvandret af dem, der gaae til Høi-Skolen, og jeg tør mene, de kom der da, vel med langt færre Mænds og Byers Navne, Slægts-Registre og Aars-Tal, men ogsaa med langt bedre Be-

skeed om de store Handlinger og Giernings-Mænd i Tidens løb, og med anderledes Deeltagelse i Menneske-Slægtens vidunderlige Levnets-Løb, end det nu sædvanlig skeer.«

Rimene, hvoraf en del kom ind i højskolesangbøgerne, skulle dels tjene som støtte for hukommelsen og dels skærpe indlevelsen i de »mærkværdigste Mænd og Folke-Færd«.

Fædrelandshistorien *blev* som bekendt behandlet som en egen sag i hele Grundtvigs produktion. Hans episke digte fra Danmarkshistorien knytter sig typemæssigt til de romantiske fædrelandshistoriske digte som findes i Trykkefrihedsselskabets samling[12] og hvis mål var at styrke nationens fædrelandsfølelse. Igennem Grundtvigs bedste historiske sange går imidlertid et budskab om »danskhed« i videre forstand – frihed, kristelighed og kærlighed. Dette gælder ikke mindre de nordisk-mytologiske kvad, hvor han frit har kunnet formulere sit historie- og livssyn, idet myterne var sindbilleder på menneskelivet (jfr. programdigtet I sagnet spejler sig folkets hu). C. J. Brandt fulgte i sin samling Riim og Sange til Fædrelandets Historie (1848) Grundtvig heri; i forordet fremhæver han sagnhistoriens betydning for det specielt danske – i afstandtagen fra Trykkefrihedsselskabets samling, der overser den, og Barfods samling, der behandler den »skandinavisk«.

Den nordiske mytologi kom højt i kurs på højskolerne som led i den historiske undervisning, indtil darwinismen i 1880'erne medførte en videnskabelig mytekritik, svarende til bibelkritikken. På Askov bragtes Schrøder under indflydelse af Holger Begtrup og Jacob Appel til at erstatte mytegennemgangen med moderne samfunds- og erhvervsorientering. Gennem Nutzhorn var Askovs linie en slags normgiver for sangbøgernes indhold, og en sammenligning mellem Schrøder og Nutzhorns Historiske Sange (1872) og FHS giver et begreb om med hvilken grundighed myterne var blevet detroniseret i løbet af den mellemliggende snes år.[13]

Grundtvigs digte om *frihed* havde forskellige indenrigspolitiske anledninger (de rådgivende stænder, grundloven, rigsdagen); men frihedsbegrebet indeholder oftest det særlige grundtvigske perspektiv: kærlighedserklæringen til den politiske frihed forenes med kærlighedserklæringen til danskheden og »kærligheden« (Kongehånd og folkestemme,[13] Frit at tænke, tro og tale, Frihedens hjem er det høje Nord,

Dagen med sit lyse øje). I ganske samme ånd er den norske grundtvigianer O. Arvesens Frihed er det bedste ord. De følges af en række grundlovssange af bl. a. Ploug, Mads Hansen, Hostrup og Skjoldborg.

Den politiske fraktionsdannelse[14] som begyndte at præge den grundtvigske bevægelse fra 1870'erne kan næppe ses afspejlet i højskolesangbøgerne. Dette skyldes, at FHS-redaktionerne for med lempe: FHS var en rummelig sangbog for hele den grundtvigianske familie, hvori Bjørnson var det mest kontroversielle element (Foragtet af de store, skrevet til »Danmarks Forenede Venstre« 1874; »arbejdermarchen« Takt, takt, pas på takten o. 1887). Snarest kan man betragte sangbøgernes ringe indhold af nye politiske tanker fra 1870 til ca. 1940 som symptomatisk for en del af højskolebevægelsens udvikling: det epokegørende nye var Grundtvigs tanker og digtning, efter hans død måtte man udadtil befæste det bestående. Først med 14. udgave af FHS (1951) fik sangbogen et tilskud af sange uden for højskolens kulturelle sfære: et antal arbejdersange og sange fra besættelsestiden.

Oplysningssangene (Er lyset for de lærde blot, friskolesangen Der skinner en sol i lys og løn, Hvad solskin er for det sorte muld) får følge af en række sange af bl. a. Hostrup, Richardt og Jakob Knudsen, oftest skrevet til højskoleindvielser. Deres betydning i højskolens repertoire er speciel: man sang om den just nu aktuelle situation – ungdommen og skolen. Navnlig Hostrups sange har den indforståede tone: »vi, den gode ungdom, som vil bære landet frem!« – (Vi fik ej under tidernes tryk, Det, som lysner over vangen, Den trænger ud til hvert et sted). Disse sange optoges senere i skolesangsrepertoiret og kom til at fungere som ungdomssange i en bredere forstand.

Som nævnt samler Grundtvig i digtet Folkeligt skal alt nu være fra 1848 de begreber der bærer hans kulturrevolutionære vision: Stændernes lighed og sammenhold, skolernes og lovgivningens kommende, ægte danskhed, modersmålets sejr; – ja folkeligheden *er* danskheden, ligesom danskheden er Guds egen sag. Men hvilken natur har danskheden?

Den har kvindetræk, *er* en kvinde, måske den kvinde Grundtvig elskede højest. I hans sange til fædrelandet og modersmålet optræder hun glimtvis i forskellig skikkelse (I Danmark er jeg født og båren, Vi har et gammelt fædreland, Fædreland ved den bølgende strand,

Moders navn er en himmelsk lyd, Byg og bøg og dannekvinder, Danmark, dejligst vang og vænge . . . hvor de fagre havfrusenge, Folkeligt skal alt nu være). Men i modsætning til den stivnede symbolbrug der præger en stor del af eftertidens nationale lyrik (Mor Danmark-komplekset, Den danske sang er en ung, blond pige, etc.) er Grundtvigs kvinder *levende* ved siden af at de er symboler. Dette hænger formentlig sammen med at hans kvindesyn var avanceret for samtiden: han gik vidt med hensyn til at respektere kvinden og havde endog visioner om hendes selvstændiggørelse, som det fremgår utallige steder i hans prosaskrifter. Men hendes inkarnation i danskheden var kernen i sagen, ikke kvindernes problemer i sig selv, som han kun delvis forstod, jfr. hans indlæg i Clara Raphael-fejden.[16]

Efter 1864.

Efter 1864 genlød revanchistiske toner i den folkelige sang: *skyttesagen* var integreret i folkeoplysningsbevægelsen, og sangbøger og sangrepertoire var i vid udstrækning fælles. (DFS s. 183–185). De mest populære skyttesange (Mads Hansens Til våben, brødre; Drachmanns Danmarks ungdom skulderbred) kom med i FHS, men gled ud i løbet af det første tiår; de erstattedes (i afsnittet »Folkeliv og modersmål«) med politisk neutrale ungdoms- og idrætssange.

Hovedparten af de sange der tolker genrejsningens håb og fortrøstning vender dog blikket indad mod nationale kulturværdier: sproget, folkesindet, den unge slægt. Broderskabsfølelsen med de skandinaviske folk får en ny klang (Mads Hansen: Vi har et håb som ej er bygt). Som et nyt og prægnant led i kæden af nationalværdier optræder den danske – eller hyppigere »nordiske« – kvinde. Ganske som »folket« eller »bonden« figurerer her »kvinden« idealiseret og fungerer således med symbolværdi i det univers hvori digteren bevæger sig. I sammenligning med forrige tidsalders hyldestdigte har idealkvinden efter 1864 ændrede træk: hun skildres mindre gennem sine ydre attributter (den lysblonde blåøjede type med en duft af folkevise og Freja) end ved karakteregenskaber: fromhed, troskab, offervilje; men først og fremmest ved sin hovedfunktion: at føde og opfostre en ny og livsdueligere slægt, være »folkeamme« (Reitans Jeg ved en kilde så sommersval). Visse digte til kvinden (Mads Hansens Vi har sagt det så tit, m. fl.) bærer mærker af den gryende kvindeemancipation, som i

landlige kredse fik et praktisk udtryk i pigernes indtog på højskolerne fra 1863.[17] Imidlertid tillægges kvinden i disse digte en magtposition i samfundet som stod i skarp modsætning til hendes faktiske situation, hvilket er et klart repressivt element.

Holdning til samtidens litteratur.

Tendensen til et indsnævret åndeligt miljø, som især fra 1880'erne drøftedes inden for højskolebevægelsen selv, kom bl. a. til udtryk i den svingende holdning til det moderne gennembruds digtning. Brydningerne viste sig da Bjørnson i halvfjerdserne blev brandesianer, og fornyedes ti år senere da socialistisk og darwinistisk orienterede elever på Askov, heriblandt Aakjær, nødte skolen til at gøre sin stilling op. For højskolekredse som helhed gælder nok A. Vedels udsagn, at man kaperede den mere folkelige del af realismen, samtidig med at man vendte sig mod brandesianismen som *livsanskuelse.*[18] Digtere som Jakob Knudsen, Skjoldborg og Aakjær, der havde rod i bondemiljøer og som havde større eller mindre tilknytning til højskolen, fik borgerret i litteraturundervisningen og sangbøgerne. Også Drachmann kunne gå an som folkelig digter, og J. P. Jacobsen blev prøvet: Det bødes der for, som imidlertid forsvandt igen med 4. udgave af FHS. En kommentator, Kr. Lohmann, priste i Højskolebladet dette »farvel til den syge digtekunst« og foreslog i stedet et rigere udvalg af Mads Hansen og Anton Nielsen. FHS blev dog aldrig hjemstedet for 1860'ernes hjemstavns- og skolelærerdigtning. Med 11. udgave i 1926 indførtes ganske vist et særligt afsnit »Hjemstavnen«, men her blev det Aakjærs digte som dominerede.

Melodisituationen.

Meloditraditionen dannes.

Den folkelige sang fik ikke nogen professional musikalsk organisator, men en række *forsangere* – både som komponister, udgivere og i bred bogstavelig forstand – der næsten alle var musikalske amatører. Langt den betydeligste var Nutzhorn, som også havde den grundigste musikteoretiske uddannelse; men hans hovedindsats på dette felt faldt

først omkring århundredskiftet, og hans rolle blev bl. a. at samle og ordne den allerede skabte meloditradition. Ulig situationen inden for den grundtvigske menighedssang, hvor hovedstadens musikautoriteter indviklede sig i fejder om musikalsk kvalitet og kirkelig stil, fik den folkelige sang en lang ukontrolleret udvikling som hovedsagelig forløb på landet. I den melodifattige pionertid benyttedes, som i Vartov-sangen, forhåndenværende materiale, og der skabtes allerede i 1840'erne en tradition for at anvende amatørmelodier, som fortsattes gennem resten af århundredet. Samtidig øgedes stadig mængden af professionelle melodier til den efterhånden etablerede Grundtvigs digte, navnlig til salmerne.

Om benyttelsen af melodiforlæg i den første tid kan læses i DFS s. 153 ff. (melodiangivelser i Viser og Sange for Danske Samfund, 1840) og hos Arnholtz[19] (melodiangivelser i Boisens Bibelske og kirkehistoriske Psalmer og Sange, 1853). Et enkelt eksempel skal føjes hertil: I Brandts føromtalte Riim og Sange (1848–49) har 48 sange (omtrent halvdelen) ingen melodiangivelse, 18 melodier er lånt fra ældre fædrelandssange (mest Weyse), 11 har fået folkevisemelodi, 7 melodi fra klubvise eller syngespil, 5 har lån fra salmer, de fleste af Rung. Endelig har 12 sange fået nykomponerede melodier.

I periodens løb kom et stort og broget melodimateriale frem til offentligheden på forskellig vis: i enkelte komponisters publikationer, i pressen – frem for alt Højskolebladet, i »Tidsskrift for Kirke-, Skole- og Folkesang« (1880–84) udgivet af N. K. Madsen-Steensgaard og L. Nielsen, og i sangbøgerne (jfr. liste s. 50 f). I de to store enstemmige melodiudgaver Vad og Kirkegård (1890 ff.) og Nutzhorn (1904) løstes den opgave at udvælge og samle stoffet på noget forskellig måde. Vad og Kirkegård, som begge var lærere, er smagsmæssigt mindst diskriminerende, og samlingen giver et meget indforstået billede af melodisituationen ved slutningen af århundredet i al dens mangfoldighed; her findes de ikke-professionelle sangkomponister (i det følgende blot sangkomponister) rigest repræsenteret (jfr. skema s. 46 f), og der sættes rundhåndet op til 5 alternativmelodier til en tekst. Der er 539 tekstnumre. N. Vads indledning »Menigheds- og folkesangens fremkomst i vor tid« er et vigtigt samtidshistorisk dokument. Nutzhorn 1904, som bl. a. har Vad og Kirkegård at øse af, (o. 400 melodier er fælles for de to samlinger) er en sanghistorikers omhyggeligt kommenterede værk, og som det ses af skemaet s. 46,

også i indhold præget af sin udgiver. Samlingen er både med hensyn til stof og omhu i udarbejdelsen et bindeled til FHM 1922.

Melodirigdommen har bragt *lånenes* antal betragteligt ned, men der resterer i begge bøger over 100 tilfælde af *lån udefra* (den oprindelige tekst findes ikke i repertoiret) og *indbyrdes lån* (der henvises til en anden melodi i samlingen). Begge former for lån kan have større eller mindre rod i praksis: det kan blot være redaktørens forslag hvor man mangler en melodi, eller lånet kan have fået permanent karakter ved brug. De hyppigste lån i begge samlinger er: Menuet af Elverhøj (europæisk vandremel.), Vift stolt (Rud. Bay), Vil du være stærk og fri (Weyse, drikkevise af syngespil), Hr. Peder kasted runer (Rung), Vi sømænd gør ej mange ord (fransk), Der stander et slot i Østerrig (folkemelodi), Mens Nordhavet bruser (L. M. Ibsen) og Vintren rasat (O. Lindblad). Deraf findes kun Vift stolt, Hr. Peder og Mens Nordhavet bruser i repertoiret med deres egne tekster.

Tradition og stil.

Som nævnt s. 29 blev det først reformgenerationens mænd (Thorv. Aagaard, Th. Laub, senere Carl Nielsen og Oluf Ring), der bevidst opererede med et *folkeligt stilbegreb,* som byggede på folkevisen og Schulz. Men helt uden stilbevidsthed og kvalitetssans var den folkelige sangs forkæmpere naturligvis ikke. For det første havde den et betydeligt repertoirefællesskab med kirkesangen og måtte dele dens specielle problemer, som bl. a. var af stilistisk art (i det førnævnte »Tidsskrift« bringes således Gebauers skarpe indlæg i kirkesangsstriden »Om Menighedssangen«). For det andet prægedes den folkelige sang – omend mest indirekte – af Berggreens mangeartede virksomhed. Berggreen, der som nævnt også fremhævede folkevisen og Schulz, lagde umiddelbart sit forsøg på folkesangens fornyelse an på et borgerligt publikum: hans folkeviseudgaver og Melodier til . . . fædrelandshistoriske Digte var efter tidens skik og i Schulz' tradition udsat med klaverakkompagnement; – men nogle af dem blev dog folkelige melodier. Hans programpunkt om folkevisetonen fandt sin fornemste virkeliggørelse i eleven N. W. Gades folkelige sange (eller »kunstsange i folketone«), og disse har siden udgjort en kvalitetsmæssig kerne i det folkelige repertoire. Berggreens kærlighed til den folkelige tone hos Schulz og Weyse er uden tvivl også blevet formidlet til hans elever;

blandt disse var foruden *Nutzhorn* flere sangkomponister, der var lærere og benyttede sig af sommerferiekurserne i hovedstaden i 1880'-erne. L. Nielsen, medudgiver af »Tidsskrift«, fulgte disse feriekurser 7 år i træk hos Berggreen og Gebauer. Hans »Tidsskrift« bragte – i øvrigt usignerede – artikler om bl. a. Berggreen og Schulz, og det er som et ekko af Berggreen når det om den sidste hedder: »Det er den ægte danske Folketone, han har forstaaet at gribe, og den er gaaet over i Folkets Bevidsthed«.

Hvadenten dette var ønsketænkning eller ej – Schulz synes i øvrigt at have været »overdøvet af Modens Bjælder«[20] på det tidspunkt – så var der i adskillige sangkomponisters bevidsthed dannet grundlag for en vis splidagtighed mellem ideal og virkelighed, modsvarende situationen i menighedssangen, men langt mindre udtalt. Den var dels af stilistisk, dels af psykologisk-funktionel natur: for det første kolliderede senromantikkens tonesprog ofte med de gennem Berggreen nedarvede idealer, hvilket ikke mindst mærkes inden for Berggreens egen produktion. For det andet kunne de forestillinger om kvalitet, der foresvævede enhver sangbogsudgiver, kollidere med periodens forkærlighed for det *stemningsfremkaldende* i en melodi, som både i gudstjenesten og højskole- og forsamlingssangen spillede en vigtig rolle. På dette punkt kom reformfolk og senromantikere til at stå skarpest over for hinanden o. 1915: for f. eks. N. Vad, der var indforstået med – men ikke ukristisk over for – periodens folkelige meloditradition, var en melodis evne til at »vække og udtrykke en stor stemning« (Forord til Vad og Kirkegård s. XIV) en uomtvistelig – og oven i købet folkelig – kvalitet i sig selv; for Thorv. Aagaard og andre var denne egenskab et første varsel om ufolkelighed eller ukirkelighed, melodiens kvaliteter i øvrigt ufortalt.

Der synes efterhånden at være opstået en art musikalsk miljøbevidsthed hos højskolens folk: den enstemmige korsang var blevet en kulturværdi man ønskede at værne om, samtidig med at man ville højne dens æstetiske stade (jfr. s. 29). Den folkelige sang kunne ligefrem opstilles som et bolværk mod den fremtrængende bykultur, hvor smagen gik i retning af »Revyviser og Sangvalse, det forsorne og det blaserede« (N. Vad, Højskolebladet 1907) og hvor, ved klaverets indtrængen i hjemmene, »Dagligstuerne er blevet Koncertrum i det smaa« (J. Aarsbo, ibid. 1908).

Stilhistorisk oversigt.

Den følgende rent pragmatiske oversigt[21] skal pege på de hoveddområder hvorfra den folkelige sang henter sit melodistof, d. v. s. områder der dels har afgivet konkrete melodier og dels – især i århundredets sidste trediedel – på forskellig måde har fungeret som musikalske stilforbilleder.

Kunstsang. Både med hensyn til repertoire og stil er der en flydende grænse mellem kunstsang og folkelig melodi i det 19. århundrede. Hovedparten af de folkelige melodier er oprindelig konciperet som solosange med akkompagnement,[22] og det er i al væsentlighed teksterne der har været afgørende for deres optagelse i det folkelige repertoire. Mange af de føromtalte Melodier til . .. fædrelandshistoriske Digte, en række af Gades Holger Danske-sange og andre romantiske kompositioner til patriotiske tekster som f. eks. Rungs I Danmark er jeg født, fandt en selvfølgelig borgerret i repertoiret. Også romancer[23] med rent lyriske tekster blev folkelige (jfr. s. 30), f. eks. Hartmanns Flyv, fugl, flyv og Du, som har sorg i sinde. Selv meget vanskeligt syngelige melodier kunne få plads: Rungs Underlige aftenlufte og Gades Hvorfor svulmer Weichselfloden. Dette stødte ikke an mod den almindelige opfattelse af folkelig melodik i det 19. århundrede – Rungs Underlige aftenlufte skal have været meget yndet som fællessang. Der foresvævede, som nævnt, visse komponister særlige folkeligt-musikalske idealer, men selve disse idealer fremstod som solosange med akkompagnement: Schulz' Lieder im Volkston og syngespilviser, Weyses og Berggreens folkeviseudsættelser. Melodisk havde man ikke – som Laub-generationen – udtalte fordomme over for store spring og kromatik i folkelige melodier, hvilket hænger sammen med at sangbarheden ikke blev (eller blev gjort til) noget væsentligt problem for det syngende publikum før omkring århundredskiftet (jfr. s. 29).

Der er som antydet ikke hjemmel for en skarp skelnen mellem kunstsange og ikke-kunstsange i det folkelige melodirepertoire. Til de sidste må dog henregnes de fleste melodier skrevet af sangkomponister med direkte henblik på fællessang. Også i disse melodier findes stiltræk som man tør kalde affald fra kunstsangen: usangbare spring, langt udholdte toner, kromatik; – ofte islæt af den vanskeligt definerbare »salontone« som især findes i de mindre pretentiøse klaversange fra år-

hundredets sidste trediedel (Danmarks Melodibog!). Hyppigere er dog i sangkomponisternes melodier brudte tre- og fireklange, en melodistruktur, der ikke nødvendigvis hidrører fra kunstsangen (eks.: Morten Eskesens Nu tak for alt ifra vi var små, L. Nielsens Denne er dagen).

Folkevise. Folkevisens indflydelse på den folkelige meloditradition er meget betydelig. Den ytrer sig dels gennem det føromtalte (s. 31) indslag af ældre og nyere folkemelodier, som enten følger de oprindelige viser eller sættes til allehånde nye tekster; – dels optager mange komponister, professionelle som amatører, folkevisetræk i deres melodier. For de professionelle komponisters vedkommende er der tale om en bevidst udnyttelse af visse af den ældre folkevises stiltræk[24] som en »national« – og musikalsk værdifuld – ingrediens: »balladetonen« hos Weyse (Aage og Else), Berggreen (Vilhelm Bisp og Kong Svend), Gade (På Sjølunds fagre sletter), Rung (Fra fjerne lande kom hun), m. fl. Hos sangkomponisterne, f. eks. L. Nielsen, kan undertiden spores en tilsvarende balladetone, som mest sandsynligt må tilskrives påvirkninger fra kunstmusikken og tidens almindelige folkevisebegejstring – i nogle tilfælde vel også Berggreens personlige indflydelse. Det er næppe tænkeligt at nogen komponist skulle være kommet ind på at anvende folkevisetræk i sine melodier uafhængigt af den litterære folkeviserenæssance; men hos visse rene amatører, først og fremmest Morten Eskesen, fremstår disse træk undertiden ligesom uformidlede, ubearbejdede og med tonale egenskaber der røber ophavsmandens nære kontakt med den levende almuetradition.

Med den nyere, durprægede folkemelodi (En yndig og frydefuld sommertid, Jeg går i tusind tanker, etc.) er overleveret en visetone som stilmæssigt er nært beslægtet med den »nationale« stil som af Berggreen føres tilbage til den Schulz'ske Volkston.

Schulz. Trods relativ glemsel levede Schulz' enkle visestil videre århundredet igennem, som nævnt ikke mindst takket være Berggreen. Man genfinder den i flere af Berggreens egne melodier til de fædrelandshistoriske digte, og glimtvis hos bl. a. Gebauer, H. Tofte og Madsen-Stensgaard.

Rytmisk markerede sange. Med Englandskrigenes ildnende sange blev der skabt en tradition for at anvende melodier med en kraftig punk-

teret, ofte marchagtig rytme og fanfareagtig melodik til patriotiske tekster. Den samme type melodi brugtes til viser, oftest drikkeviser, i danske syngespil og har forbindelse med bl. a. den franske syngespilvise.

Både fædrelandssange og drikkeviser blev melodiforlæg for senere fædrelands- og folkelivssange: Zincks melodi til Abrahamsons krigssang Vi alle dig elske, livsalige fred overtoges helt af Grundtvigs Langt højere bjerge; Weyses Vil du være stærk og fri (fra Ludlams Hule) låntes til bl. a. Danevang ved grønne bred. Hostrup, der ofte digtede til bestemte melodier, anvendte med forkærlighed de marchagtige, f. eks. du Puys drikkevise Hvis et godt råd I følge vil (fra Ungdom og Galskab) til Venner, hvor er vort fædreland dog kønt. Weyses taktfaste melodier har sandsynligvis spillet en særlig rolle i den senere meloditradition, dels på grund af deres popularitet som lånemelodier, dels fordi Weyse nu engang var det ærværdigste forbillede en patriotisk komponist kunne tage sig. Berggreen hentydede muligvis bl. a. til Weyses melodier da han fremholdt »en vis eiendommelig Sangmaade i nyere danske Sange«[25] som nationalt-musikalsk ideal, og han efterlignede selv idealet i bl. a. Kong Christian lægger ned sit sværd. En stor del af de senere melodier til fædrelandssange, kampsange og skandinaviske sange hører til denne type, f. eks. J. Glæsers Høje Nord, L. Nielsen Jeg vil værge mit land og til en vis grad Nutzhorns 1863-melodi[26] til Fæderneland. De brede, hymneagtige melodier som kendes fra andre landes nationalsange (God save the King, Gott erhalte Franz den Kaiser, den russiske zarhymne) er forholdsvis sjældne blandt danske melodier. Kongernes konge af J. O. E. Hornemann er et rendyrket eksempel; en blanding af den hymneagtige og den rytmisk markerede type findes i Krøyers Der er et yndigt land.

Indflydelse fra det øvrige Norden. Som nævnt optog den folkelige sang både folkeviser og nationale sange fra de andre nordiske lande. Dermed indførtes indslag af disse landes specielle folketone (f. eks. norsk springdans: Hu hej! kor er det vel friskt og lett; svensk, mest mollpræget folkemelodi: Och liten Karin tjente, Du gamla, du fria). Desuden bragte disse sange karakteristiske eksempler på det 19. århundredes norske og svenske nationale melodier. Grieg, Nordraak og Halfdan Kjerulf tegner den »norske tone«, som i lighed med den danske folkeviseromance byggede på træk fra folkemusikken. – Af de svenske

komponister O. Lindblad og Crusell optoges sange der oprindelig var skrevet for mandskor; navnlig Lindblads Vintren rasat og Ur Ossians dunkle sagovärld blev desuden populære som lånemelodier til danske tekster: Liflig fløjter Vælsklands nattergale af Ploug, Vi fik ej under tidernes tryk af Hostrup.

Bellman dyrkedes i guldalderens Danmark bl. a. i kredsen omkring Heiberg, og indførelsen af hans melodier er – foruden gennem den skandinaviske mandskorsang – væsentligst gået via vaudevillerne. Vaudevilleviserne fik kun i meget beskeden grad plads i den folkelige sang, men figurerede i stort tal i f. eks. Madsen-Stensgaards Folkets Sangbog (1903), der satser på et bredt udsnit af befolkningen. Visernes store popularitet bevirkede at en mængde forskelligt udenlandsk melodimateriale, heriblandt Bellman, kom til at indgå i de stilistiske forudsætninger for sangtraditionen i århundredets sidste halvdel.

Blandingsprodukter. De folkelige melodier fra århundredets sidste trediedel er – som tidens danske musik i øvrigt – præget af en vis eklekticisme. Dette hænger tildels sammen med at flere af de mest produktive melodileverandører var halvstuderede musikere, hvis stilistiske ressourcer i væsentlig grad udgjordes af den allerede skabte sangtradition. Hos disse sangkomponister optræder de forskellige stilingredienser undertiden blandet på en uorganisk måde, således at f. eks. balladetone og »salontone« veksler inden for den samme melodi. Den stilistiske usikkerhed bredte sig, som nævnt, også ind i de professionelle komponisters rækker (J. P. E. og Emil Hartmann, Berggreen). Ofte antog melodier i $^3/_4$ eller $^6/_8$ takt en valsekarakter, som eftertiden har fundet profan, f. eks. Sofie Dedekam: Når solen ganger til hvile og L. Nielsen: Sig nærmer tiden.

Imidlertid skabtes også helstøbte melodier i denne periode. Den originaleste komponist af kirkelige og folkelige melodier er Chr. Barnekow, som bl. a. pristes højt af N. Vad og skattedes af Nutzhorn. Som det fremgår af det følgende skema har hans melodier måttet lide en næsten total udslettelse af repertoiret efter reformgenerationens værk: en del er faldet bort sammen med deres tekster, men dobbelt så mange er i de senere FHM-udgaver erstattet af nye melodier, især af Aagaard. En bedre skæbne har Nutzhorns melodier fået. Mens Barnekow forener en enkel vise – eller folkevisetone med en undertiden senromantisk ekspressiv melodik, knytter Nutzhorns melodier sig næsten alle

til den rytmisk markerede meloditradition, og hans melodik er i regelen overvejende trinsvis.

Det følgende skema over de forskellige komponisters repræsentation i højskolens melodibøger vil kunne tale for sig selv. Der er benyttet en udgave af Vad og Kirkegård fra 1905. Kolonnen længst til højre er O. Ring og R. Grytter: Vore Skolesange 1948 (jfr. s. 49).

Størstedelen af komponisterne er navne som kendes fra kunstmusikkens historie. Sangkomponister som er *lærere* er mærket med L.

1800-tallets komponister i folkelige sangbøger 1900–1958

Komponist (efter antal mel. i K + V		K + V 1905	Nu. 1904	FHM 1922	FHM 1940	FHM 1958	VS 1948
Lindeman	1812–87	45	44	25	12	14	6
Barnekow	1837–1913	40	39	20	3	2	3
Nutzhorn	1833–1925	35	57	20	10	10	3
Hartmann, J. P. E.	1805–1900	30	27	23	10	10	9
Rung, H.	1807–71	28	22	22	10	9	16
Weyse	1774–1842	27	29	25	22	21	28
Winding	1835–99	24	18	11	3	3	1
Berggreen	1801–80	21	19	10	7	5	7
Heise	1830–79	16	13	13	4	4	2
Glæser	1835–91	16	15	6	4	4	3
Nielsen, L. (L)	1843–95	15	5	4	1	1	1
Tofte, H. (L)	1839–1926	14	1	3	1	1	0
Gebauer	1808–84	12	6	4	3	2	9
Malling, J.	1836–1905	12	10	3	3	3	2
Halle, S. (L)	1862–1924	11	1	1	0	0	0
Eskesen, Morten (L)	1826–1913	10	8	5	3	3	2
Madsen-Stensgaard (L)	1856–1927	10	3	3	2	1	2
Nordråk, R.	1842–66	9	6	4	3	3	3
Mortensen, Carl (L)	1832–93	9	7	4	2	2	1
Kjærulf, Halfdan	1815–68	9	8	2	1	2	0
Hartmann, Emil	1836–95	7	4	1	0	0	2
Gade, N. W.	1817–90	7	9	9	8	8	9
Fenger, Johanne		6	7	4	2	2	0
Kristjansen, J. E. S. (L)		6	1	0	0	0	0
Egeberg	o. 1896	5	2	2	1	2	1
Hillebrandt	1815–85	5	2	2	1	2	1
Simonsen, H. C.	1812–76	5	3	2	1	1	1
Kristjansen, K. M. (L)		5	2	1	0	0	0
Matthison-Hansen, H.	1807–90	4	4	2	2	1	1
Bay, Rud.	1791–1856	4	2	2	1	1	1
Balle, C. C.	1806–55	4	4	2	0	0	1

Komponist (efter antal mel. i K + V		K + V 1905	Nu. 1904	FHM 1922	FHM 1940	FHM 1958	VS 1948
Bredsdorff, M. T.	1830–1910	4	7	2	2	2	0
Hornemann, O. E.	1809–70	4	4	5	4	4	4
Hansen, C. A.		3	1	1	1	1	0
Kristjansen, H. (L)		3	1	0	0	0	0
Grieg, Edv.	1843–1907	3	6	2	2	2	0
Kalhauge	1840–1905	3	4	0	0	0	0
Hansen, C. J.	1814–75	3	2	0	0	0	0
Matthison-Hansen, G.	1832–1909	2		0	0	0	0
Nyegaard, Cora	1812–91	2	2	2	0	0	0
Borch, Thora		2	2	1	1	1	1
Krøyer, H. E.	1798–1879	2	2	1	1	1	1
Knudsen, Jacob	1858–1917	2	1	0	0	0	0
Dahl, Emma		2	0	0	0	0	0
Hoffmann, C. C.	1839–93	2	1	0	0	0	1
Fenger, Th.	1816–83	2	2	0	0	0	0
Kallenbach		2	2	0	0	0	0
Møller, A. P.	1829–e. –96	1	0	1	1	1	1
Dedekam, Sofie		1	1	1	0	0	0
Gregersen, Vilh.		1	0	0	0	0	0
Bechgaard, Jul.	1843–1917	1	1	2	1	1	1
Ibsen, L. M.	1786–1846	1	1	1	1	1	1
Torrild, Joh.		1	0	1	1	1	1
Videbæk, Kr.		1	1	1	1	1	0
Backer-Grøndal, Agathe		1	1	1	1	1	0
Bull, Ole	1810–80	1	1	1	1	1	0
Nebelong, J. H.	1847–1931	1			1	1	0
Hansen, Hans		1	1	1	1	1	1

I K + V er desuden mange andre komp. repræsenteret med 1 mel., som ikke findes i senere samlinger. Der er o. 35 danske folkemel. + 10 svenske og 7 norske.

Forholdet til folkeskolen.

Som fremhævet af Knud Arnfred (Årbog for Dansk Skolehistorie 1971, s. 70) befandt sangen i folkeskolen sig omkring midten af det nittende århundrede i et »selvfølgeligt forpligtende afhængighedsforhold til den eksisterende, levende folkelige sang«. Dette kom til udtryk i visse sangbøger, som var beregnet for »skolen og livet«;[27] Boisens sangbog indeholdt således både traditionelt skolesangstof, f. eks. børnesange der ellers ikke findes i folkelige sangbøger, og nye grundt-

vigske sange. Udgivelsen af denne type sangbøger blev ganske vist fortsat (f. eks. med Morten Eskesens sangbog 1872–1900), men det var på ingen måde givet at de blev anvendt i folkeskolen.

Mens friskolerne givetvis tidligt har anvendt et sangrepertoire som var nært beslægtet med højskolesangbøgernes, blev de folkelige sanges vej ind i skolesangsrepertoiret lang og bugtet. Adskillige seminarier ledede af fremragende grundtvigsk orienterede personligheder: L. C. Müller i Snedsted (Ranum), H. J. M. Svendsen i Jelling, P. Boisen i Gedved og senere P. J. M. Vinther i Silkeborg. I 1859 oprettede J. T. A. Tang det nye grundtvigske Blaagaard Seminarium, hvortil en række af den folkelige sangs forsangere en overgang var knyttet (DFS s. 188 f). Som følge heraf var en ikke ringe del af de nyuddannede lærere grundtvigsk påvirkede, og mange havde fortrolighed med den folkelige sang.

Også fra seminarier der ikke var grundtvigsk orienterede udgik lærere som på forskellig vis kom til at virke for både skolesang og folkelig sang. Dette gælder i særdeleshed Jonstrup seminarium som havde en fornem musiktradition fra Zincks tid.

I 1856 blev kaldelsen af lærere lagt ud til sognene. Det blev derved muligt for beboerne selv at vælge grundtvigsk orienterede lærere. Mange steder måtte landsbyskolen konkurrere med en eller flere friskoler og dette kunne være medvirkende til at man valgte en grundtvigsk præget linie og dermed lokalt åbnede folkeskolen for den folkelige sang.

Imidlertid fortsattes i folkeskolen de pædagogisk-metodiske bestræbelser fra århundredets første halvdel sideløbende med den kunstsangsprægede linie som Berggreen var eksponent for. Dette behøvede ikke at kollidere med de folkelige impulser; skolesangsrepertoiret opsugede således efterhånden en vis mængde folkelige sange. Med oprettelsen af sanginspektørembedet i 1859 ville man højne sangundervisningens standard og give den et vist enhedspræg i alle landets skoler. Hvordan man søgte at nå dette mål afhang i høj grad af de skiftende sanginspektørers personlige synspunkter, som derigennem kom til at præge skolesangen.

Berggreen beklædte embedet fra 1859 til 1880, og hans store nidkærhed gavnede faget i mange henseender. Den modstand han i begyndelsen mødte i grundtvigske kredse havde rod i kirkesangstriden med Rung (modstanderens melodier glimrede ved deres fravær i Berggreens repertoireforordninger); modviljen svandt dog efterhånden, navnlig

efter at han på Tangs opfordring overtog tilsynet med musikundervisningen på Blaagaard seminarium. Berggreens efterfølger blev Viggo Sanne (1880–96), hvis linie var egnet til at vække anstød hos højskolefolk: der blev fastlagt detaljerede »syngeplaner« for alle klassetrin, forskellige for købstads- og landsbyskoler, men i begge tilfælde lagt an på kunstsangspræstationer med dertil hørende metodiske træffeøvelser o. lign. Repertoiret lå langt fra det folkelige, både tekstligt og musikalsk, og komponister som Nutzhorn, H. C. Simonsen og L. Nielsen blev ganske forbigået. Sanghistorikeren J. Aarsbo var den der skarpest tog til orde mod Sanne,[28] men også fra de lærere som udgav skolesangbøger hørtes protester; således fik Chr. Erichsen i 1890 ministeriel tilladelse til i »Ny Sangbog, udgivet af jydske Lærere« at sætte andre »ældre og kendte« melodier end de af Sanne foreslåede til teksterne.[29]

I J. H. Nebelongs sanginspektørperiode (1896–1926) udkom der en mængde kunstsangsprægede og metodisk-pædagogiske skolesangbøger, sidstnævnte udarbejdet efter Chevé-metoden (talnotation), den belgisk-finske metode (do-navne) eller et af de talrige hjemmelavede nodelæsningssystemer som florerede på den tid. Samtidig dukkede en sangbogstype med enstemmige melodier op. Nogle af disse sangbøger bragte kun første vers af sangene, d. v. s. de var melodisamlinger til tekstbøger, og var ofte kun beregnet for læreren. I andre tilfælde var der tale om egentlige, enstemmige skolesangbøger med tekst til alle vers, den type som blev gængs efter 1920. Sådanne sangbøger, der fra 1890 blev mere og mere almindelige, kan betragtes som det første tilløb til den næsten fuldstændige sammensmeltning af folkeligt repertoire og skolesangsrepertoire, der fandt sted efter 1920. Det er i disse skolesangbøger tilvæksten af stof fra den grundtvigske tradition er at mærke; det drejer sig om bibelhistoriske og historiske sange og folkeoplysningssange (oftest Hvad solskin er for det sorte muld og Et jævnt og muntert, virksomt liv).

Omkring århundredeskiftet er der stadig tale om to repertoiretraditioner der blot har nærmet sig hinanden. Illustrativ i så henseende er N. J. Laursens enstemmige melodisamling fra 1903 »Melodier til Skolesangbogen« (udgiveren er den ene af Bek og Laursen). I melodibogen er der for ca. halvdelen af numrenes vedkommende blot henvist til et nummer i Vad og Kirkegård; der er altså et betydeligt repertoirefællesskab mellem skolesangbogen og den folkelige sangbog. Derud-

over indeholder Laursens samling det særlige skolestof, som i forhold til det stof som er fælles med Vad og Kirkegård har en overvægt af natursange og børnesange, samt et tillæg af kanons. (Se ill. s. 20).

Afslutning.

Den folkelige sangs udvikling i perioden 1840–1910 er resultat af et samspil mellem centraldirigerende og fritvoksende, folkelige kræfter, hvor den folkelige komponent har væsentlig større vægt end det var tilfældet såvel før: i oplysningstidens og romantikkens folkesang som efter: i Aagaard-Ring epokens folkelige sang.

For *teksternes* vedkommende består det folkelige element væsentligst i den beredthed hvormed de i forvejen vakte landbokredse tog den grundtvigske digtning til sit hjerte. Med udgivelsen af FHS begyndte en vis uniformering af sangrepertoiret, men det er dog værd at bemærke at centret hvorfra disse bestræbelser udgik var Askov og *ikke* hovedstaden.

I *meloditraditionen* kan der konstateres et kraftigt islæt af rent folkeligt stof, som karakteristisk nok netop tåltes i FHM's 1922-udgave, for senere helt at glide ud.

Den følgende fortegnelse over folkelige tekst- og melodisamlinger er hentet fra B. Vedels ovenfor nævnte specialeafhandling (Kbh. 1951).

Tekstbøger.	*Melodibøger.*
Nye og gamle viser af og for danske folk ved P. O. Boisen, 1.–10. udgave, 1849–71.	100 melodier til Nye og gamle viser af og for danske folk, samlet (for en del efter mundtlig overlevering) og udgivne af Chr. Bull og P. O. Boisen 1852. 115 melodier til Nye og gamle viser . . . (= 2. udg.) 1858. P. O. Boisen: 46 melodier til Nye og gamle viser, tillæg til 115 melodier, 1862. 115 melodier til P. O. Boisens Nye og gamle viser . . ., 3. forandrede udgave ved H. Nutzhorn, 1867.
Bibelske og kirkehistoriske psalmer og sange for skolen ved P. O. Boisen, 1.–5. udgave, 1853–69.	Melodibilag til P. O. Boisens bibelske og kirkehistoriske psalmer og sange 1. udg. 1853, 2. udg. 1855 (ved H. Nutzhorn).

Tekstbøger.	*Melodibøger.*
	Melodierne til P. O. Boisens bibelske og kirkehistoriske psalmer og sange for skolen, samlede og udgivne til skolebrug af H. Nutzhorn, 1864.
Et hundrede danske sange samlede af Kristian Køster, 1.–3. udgave, 1865–68.	(Nitten danske sange til klaver af Barnekow, Winding m. fl. udgivet af H. Nutzhorn, 1867. Musikbilag til 2. udgave af Køster: Et hundrede danske sange).
Digte og sange for danske højskoler, samlede af Kristian Køster og Ludvig Schrøder, tillæg til Køsters hundrede danske sange. 1.–2. udgave 1866–67.	
Sange, samlede af Johan Speyer (ændrede senere navn til: Sange for de danske skytteforeninger) 1.–16. oplag 1866–72.	Melodier til sangene i Sangbog for de danske skytteforeninger, samlet og udgivet af J. Malling, M. T. Bredsdorff og W. Holst, 1867.
Sange for de danske skytteforeninger, 2. del, samlede af Johan Speyer og M. T. Bredsdorff, 1872.	Tostemmig udgave 1870 ved M. T. Bredsdorff og W. Holst. Melodier til Sangbog for de danske skytteforeninger, 2. del for 1, 2 eller 3 stemmer, udgivne af M. T. Bredsdorff, 1873.
Den nye sangbog for skytteforeninger, soldaterhjem og foredragsmøder, samlet og udgivet af M. T. Bredsdorff og H. Nutzhorn 1884.	Melodier til Den nye sangbog for de danske skytteforeninger, soldaterhjem og foredragsmøder, samlede og udgivne af M. T. Bredsdorff og H. Nutzhorn, 1885.
	(Nye melodier (20) til Boisens, Køsters og skytteforeningernes visebøger af J. Malling, 1867).
Nordiske sange til brug ved folkemøder, skytteforeninger og skoler, samlede af Morten Eskesen, 1.–16. udgave, 1872–1900.	149 melodier til Nordiske sange... samlede og udgivne af Jørgen Pedersen, 1.–2. oplag 1875–84, tillæg 1888.
Nordiske sange ..., 2. samling, 1.–6. udgave 1875–1891.	170 melodier til Nordiske sange... 2. samling, samlede af Morten Eskesen, gennemset af H. Nutzhorn, 1877.
Historiske sange, samlede af H. Nutzhorn og L. Schrøder, 1.–3. udgave, 1872–1886.	Ti historiske sange af H. Nutzhorns og L. Schrøders samling, komponerede og Askov folkehøjskole tilegnede af J. Malling, 1881).

Tekstbøger.	*Melodibøger.*
Nordiske fædrelandssange og folkesange, samlede af C. Bågø og J. Nørregård, 1.–3. oplag, 1873–1883.	
Sange for den kristelige folke-skole, samlede af Ernst Trier, 1.–4. oplag, 1874–85.	
(Disse tre bøger udgør tilsammen den første højskolesangbog).	
Sangbog for den danske folkehøjskole ved J. Bek og N. J. Laursen, 1.–18. oplag, 1888–1921.	Melodier til Sangbog for den danske folkehøjskole ved Anders Kirkegård og Niels Vad, 1.–6. oplag, 1890–1920.
Sangbog udgivet af foreningen for højskoler og landbrugsskoler ved C. Bågø, Grønvald Nielsen og H. Nutzhorn 1.–6. udgave, 1894–1908. (Navneforandring til: Folkehøjskolens sangbog fra 7. udgave, 1913).	Melodierne til Sangbog udgivet af foreningen for højskoler og landbrugsskoler, samlede og udgivne af H. Nutzhorn, 1904. (Tillæg 1908 ved M. T. Bredsdorff).

NOTER

1. Termen er forklaret i Karl Clausen: Sangen mellem krigene, op. cit. note s. 24.
2. Værket sigtede vel mest på hovedstads- og købstadsskoler, men er også beregnet for landsbyskoler, jfr. forord til hft. 8.
3. Bl. a. udtrykt i den 4. Mands Minde-forelæsning (cit. bl. a. i DFS s. 146), i indstillingen til Chr. VIII »Om Indretningen af Sorø Academi til en folkelig Højskole« (se fx. K. E. Bugge: Grundtvigs Skoleverden bd. II s. 204), og i den interessante utrykte variant (Bugge, op. cit. s. 322).
4. Se herom i Roar Skovmands 11. bd. af Politikens Danmarkshistorie 1964, s. 402.
5. Se H. Balslev i Den danske Folkeløjskole. En Bog til Fangelejrene, 1916, s. 75–76.
6. Se fx. Th. Roust i Danske Studier 1919.
7. Prins Frederik af Hessen, cit. hos Roust, op. cit.
8. Se Ingeborg Simesen: Danske Fædrelandssange, 1920, s. 28 ff.
9. Fx. F. Rønning: Dansk salmesang gennem Tiderne, 1928, Kap. VIII–XI. Indledning til bd. 9 og 10 af Udv. værker af Grundtvig ved Hal Koch og Georg Christensen.
10. L. C. Hagens udtryk i forordet til den nedennævnte samling.

11. Om antal og placering i de forskellige udgaver se Karl Bak: Højskolesangbogen 75 år, Vartovbogen 1955 s. 61.
12. Tre Grundtvig-digte er medtaget her.
13. Jfr. Karl Bak, op. cit. s. 57.
14. Denne tillidserklæring til enevælden er fraværende i de tidlige FHS-udgaver, men kommer ind i 1913 – efter systemskiftet!
15. Se P. G. Lindhardt: Vækkelser og kirkelige retninger i Danmark, 1950, s. 122 ff; s. 142 ff; s. 193 ff.
16. »Clara Raphael«, Udv. værker ved Hal Koch og Georg Christensen, bd. 5 s. 402–407. Se endv. Fr. Bajer: Klara-Rafael-Fejden, 1879, s. 112 ff.
17. Se Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841–1892, 1944, s. 97 og 248 f.
18. A. Vedel, E. J. Borup og F. Nørgaard (red.): Den danske Folkehøjskole gennem hundrede Aar, 1939–40, I s. 461 ff.
19. A. Arnholtz: Grundtvigs salmer og deres melodier, 1950. I Vers og sang. Festskrift til Arthur Arnholtz, 1971, s. 128 f.
20. Indledning til Berggreens Melodier til de af »Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug« udgivne fædrelandshistoriske Digte 1840, s. VI.
21. En systematisk ordning af det 19. århundredes folkelige melodier efter rent musikalske (rytmiske og melodiske) kriterier er forsøgt af Birgit Vedel (Specialafhandling fra Københavns Universitet, 1951).
22. Dette gælder naturligvis ikke salmemelodier til menighedsbrug, men nok en del af de – også i kirken anvendte – melodier til åndelige sange af fx. J. P. E. Hartmann og Berggreen.
23. Romancebegrebet i det 19. århundrede omfatter størstedelen af periodens kunstsange; der skal derfor ikke her opereres med en speciel »romancetone«. I øvrigt henvises til Niels Martin Jensen: Den danske romance 1800–1850 og dens musikalske forudsætninger, 1964.
24. Se Niels Martin Jensen, op. cit. s. 68 ff.
25. Indledning til Melodier til . . . fædrelandshistoriske Digte s. VI.
26. Om den kunstsangsprægede 1864–melodi se DFS s. 178 f.
27. Arnfred, op. cit. s. 69.
28. Højskolebladet 1908, i artikel om Nutzhorn; Dansk Folkesang fra det 19. Hundredaar I–II 1903 og 1904.
29. Forord til den ovennævnte sangbog.